

ÖSSZEFOGLALÓ TANULMÁNYOK

Dr. Kiss Zoltán Károly PhD

TUDOMÁNY ÉS MŰVÉSZELET A JOGI SZABÁLYOZÁS ÚTVESZTŐJÉBEN

DOI 10.25116/kozelitesek 2020.3.2

„Tudományt és művészetet nem lehet egyszerre definiálni,
mert nagy dolgok: nincs definíció, mely őket kimerítené.”
(Babits Mihály: Tudomány és művészet)

Bevezetés

A középkori filozófiában jelent meg és terjedt el széles körben az a – talán Galileitől származó – gondolat, hogy a művészet és a tudomány egymásnak szöges ellentétei, és céljaikban, módszereikben, eredményeikben kölcsönösen kizárják egymást. Ez a szemlélet vezetett később olyan értékítélet kialakulásához, amely a tudományt a művészet elé helyezi, miközben a nagy reneszánsz festők, szobrászok és építészek munkásságát éppúgy tekinthetjük a természeti világ szerkezetét vizsgáló rendszeres kutatómunkának, mint művészi alkotótevékenységnek.¹ A modern tudományokkal átitatott világunkban a művész és a tudós szinte sohasem azonos személy; ez a körülmény inkább távolítja és nem erősíti a művészet és a tudomány kapcsolatát.

A jelenkor embere számára azonban a művészet és a tudomány ilyen szembeállítása nem hasznos, és ha közelebbről vizsgáljuk a kérdést, ma már nem is indokolt. Ez az állítás akkor is fenntartható, ha a jog alapvetően másként rendezi és más védelmi eszközökkel szabályozza a művészet és a tudomány területét. A védelmi és támogató eszközrendszer különbözőségén nem változtat sokat az a tény sem, hogy az Alaptörvény 2013. április 1-jétől hatályos negyedik módosítása a Magyar Tudományos Akadémia és a tudományos szabadság védelmével azonos szintre emelte a Magyar Művészeti Akadémia és a művészeti szabadság védelmét.² Az azonos alkotmányos beágyazottság ugyanis nem írja felül a két terület eltérő jogelméleti alapjait és jogdogmatikai felépítését.

A tudomány szabadságának alapjogi lényege az oktatás és a kutatás szabadságában ragadható meg, míg tartalma nem más, mint a tudományos kutatás és a tudományos alkotás szabadsága. Ez utóbbi körébe tartozik mindaz, ami a kutatás szűk értelmezésébe nem illeszkedik (például ismeretek összefoglalása, rendszerezése, elméletek, modellek kidolgozása).³ A művészet szabadságánál is alap-

¹ Kepes György: *A világ új képe a művészetben és a tudományban*, Budapest, Corvina, 1979

² Az Alaptörvény X. cikkének (3) bekezdése értelmében Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.

³ Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon*, Doktori értekezés, PTE, 2001. 78. o.

vetésként fogalmazható meg az alkotás, az alkotótevékenység szabadsága, amely elsősorban a véleménynyilvánítás szabadságában, az egyik legrégebb első generációs szabadságjogban gyökerezik.⁴ A művészet szabadságának tulajdonjogi felfogását követő megközelítés – a polgári jog „leágazásaként” kialakult szerzői jog – az alkotók és alkotásuk, valamint a felhasználók sajátos viszonyán keresztül értelmezi és vizsgálja ezt a szabadságjogot. A két megközelítés leginkább abban különbözik egymástól, hogy a szabad véleménynyilvánítás magára a véleményre fókuszál, ezzel szemben a szerzői jog elsősorban a művészeti formában megtestesülő alkotás alkotóját helyezi középpontba. Ebből fakad az alkotó (szerző) kizárólagos joga műve egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi, illetve nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására, valamint minden egyes felhasználás engedélyezésére.⁵

Tovább árnyalja a képet az is, hogy a jog külön területe a tudománynak, pontosabban a jogtudomány a társadalomtudományok egyik legjelentősebb ága. Egységes jogtudományról ugyanakkor nem beszélhetünk, mivel több jogtudományi terület létezik, amelyek tárgyak vagy módszertanuk szerint csoportosíthatók. A jogtudományok tehát jogáganként tagozódhatnak, így beszélhetünk például a polgári jog tudományáról vagy a büntetőjog tudományáról mint szintén önálló tudományterületről. Ezeket nevezzük tételes jogtudományoknak, amelyeknek szükség szerinti tárgyak a tételes jog. Ezzel szemben a művészetnek a jog értelemszerűen nem lehet sem tárgya, sem alanya, ellenben a jog érintheti, sőt, szabályozhatja a művészeti élet egészét, a valóságban inkább egyes részterületeit. A jognak tehát nincs művészete, viszont a művészetnek (a művészet egyes területeinek) van joga, egészen pontosan jogi szabályrendszere. A szerzői jog sem a művészetet vagy egyes területeit szabályozza, hanem a szerzői művek és a kapcsolódó jogi teljesítmények védelmét.

A művészet, a tudomány és a jog pedig egy lényeges ponton keresztezi egymást: ez a tudományos művek jogi védelme, valamint a védelem alatt álló műalkotásokat érintő tudományos kutatás szabadsága, lehetősége és korlátai. Ebben az írásban ezeket a kérdéseket járjuk körbe a – főszabályként az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat védő, a szellemi tulajdonjogok közé tartozó – szerzői jogi szabályozás szemszögéből.

Szabadság és tudományos alkotás elhatárolása

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) főszabályként mondja ki az irodalom, a tudomány és a művészet területén létrehozott alkotások védelmét, ugyanakkor sem maga az Sztj., sem a kommentárjai nem határozzák meg a tudományos mű vagy alkotás fogalmát, de még csak kísérletet sem tesznek ennek körülírására.

⁴ Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*, Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 40. o.

⁵ L. a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a Sztj.) 16. § (1) bekezdését.

Az első lépés annak tisztázása, hogy jogi értelemben mi a különbség a tudomány területén létrehozott műszaki megoldások, találmányok és szerzői műnek minősülő tudományos alkotások között. Az elhatárolás alapja: a világviszonylatban új és feltalálói tevékenységen alapuló műszaki találmányok jogi védelmét a szabadalmi oltalom biztosítja.⁶ A szabadalommal az állam meghatározott időre kizárólagos jogokat ad a szabadalom jogosultjának a találmány tárgyára. Találmánynak hívjuk magát a műszaki megoldást, szabadalomnak vagy szabadalmi oltalomnak a korlátozott ideig fennálló jogi oltalmat. Szabadalmazható minden új, feltalálói tevékenységen alapuló, iparilag alkalmazható (reprodukálható) találmány a technika bármely területén. Új a találmány, ha nem tartozik a technika állásához. A technika állásához tartozik mindaz, ami az elsőbbség időpontja előtt akárhol a világon, bármilyen módon, bárki számára hozzáférhetővé vált. Az újdonság megítélése az egyes szabadalmi hivatalok feladata (újdonságkutatás), amit leginkább a korábbi szabadalmi iratok és publikációk alapján végeznek.⁷ A szabadalmakat a szellemi tulajdonjogok külön ága, az iparjogvédelem körébe tartozó, a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (Szt.) védi.

Más elvi alapokon nyugszik a szerzői jogi védelem, amely automatikusan, a mű létrejöttével keletkezik, és az Szt.-ben meghatározott ideig fennáll anélkül, hogy a művet (alkotást) bárhol bejelentnék, vagy nyilvántartásba vetetnék. Ez a megkülönböztetés világos és egyértelmű; a problémát sokkal inkább a szerzői jogi védelem alatt álló művek behatárolása, tisztázása jelenti. A szabadalmakkal szemben ugyanis a szerzői művek (köztük a tudományos művek) egyértelmű meghatározása nem lehetséges, és ezt maga a jogalkotó sem végezte el. Természetesen közismertek és mindenki számára beazonosíthatóak a hagyományos, „klasszikus” műfajok és műtípusok, miközben a mai napig feloldhatatlan nehézséget jelent a művészettel kapcsolatos kategóriák, a művészeti ágak, a műfajok egzakt meghatározása. Nem létezik egységes, általánosan elfogadott rendszer, csak tendenciák vannak.⁸ Ezt képezi le (vagy inkább tükrözi vissza) az Szt. példálózó – tehát nem zárt katalógust képező – felsorolása a főbb műtípusokról. Ugyanakkor az Szt. is nyitva hagyja a kérdést, amikor a

⁶ Szabadalommal termék, berendezés, eljárás és alkalmazás is védhető, azaz a szabadalom a műszaki megoldások teljes skálájának a jogi védelmére alkalmas. Másfél évig a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala titokban tartja a találmányt, utána azonban közelebbsé teszi, hogy mindenki tanuljon belőle, és majd (pl. 20 év után) mindenki szabadon hasznosíthassa. A szabadalomnak világszinten kell újnak lennie, de maga az oltalom mindig csak egy konkrét országra, hazai bejelentés esetén Magyarországra érvényes (világszabadalom nem létezik).

⁷ E tekintetben közömbös, hogy a szabadalmi irat érvényes-e vagy védve van-e az adott országban. A kutatásnál a szabadalmi leírások csak mint publikációk érdekesek, bárhol is jelentek meg a világon. Ez nem jelenti azt, hogy más szakkikkek ne kerüljenek a kutatás előterébe, különösen a gyógyszeriparban, vegyiparban. A műszaki információk 80%-a eleve csak szabadalmi iratokból ismerhető meg, és a többi nyilvánosságra került megoldást is többnyire szabadalmaztatták, így a legalaposabb szakirodalmi kutatás a szabadalomkutatás. Forrás: <https://szabadalmi.hu/szabadalom-osszefoglalo/>

⁸ Az egyik lehetséges felosztás szerint a művészeteket *művészeti ágazatok* alkotják, ilyen például a zene, a tánc, a képzőművészet, az iparművészet, az építészet, az irodalom stb. Egy-egy ágazatot pedig művészeti ágak együttese alkotja. Így például a képzőművészetben belül a szobrászat, a grafika, a fotó, a festészet. Egy másik megközelítésből beszélhetünk *térbeli* (két- vagy háromdimenziós) és *időbeli* művészetekről. *Térbeli művészet* például az építészet, szobrászat, fotóművészet és festészet. *Időbeli művészet* az irodalom, filmművészet, zene, tánc stb.

szertői jogi védelem egyedüli lényeges tartalmi feltételeként a mű egyéni, eredeti jellegét határozza meg, kizárva bármilyen mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőt vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéletet. Fontos megemlíteni, hogy a törvényi felsorolásban szerepel a számítógépi programalkotás (szoftver) és a műszaki létesítmény terve, amelyek akár tudományos alkotásként is értelmezhetők. Az Sztj. más támpontot nem ad a tudományos művek megközelítéséhez.

Pálos György már 2000-ben, az Sztj. megjelenését követő évben közreadott tanulmányában kísérletet tett a szerzői jogi védelem és a szabadalom összehasonlítására s a párhuzamos védelem lehetőségének feltérképezésére.⁹ A kérdés leginkább a számítógépi programalkotások esetében merül fel, mivel a szoftverek hordozzák leginkább mindkét védelmi rezsim formajegyeit. A tisztázás azért sem könnyű, mert mind a szerzői jog, mind az iparjogvédelem a szellemi alkotások jogának egy-egy ágát alkotja, továbbá az Szt. nem ad pontos definíciót a szabadalmaztatható találmány fogalmára. Segítségünkre van, hogy az Szt. példálózóan meghatározza, mi nem minősül találmánynak. Bár a törvény kizárja a találmányok köréből az esztétikai alkotásokat és a számítógépi programokat, ez önmagában nem jelenti azt, hogy a találmányra vonatkozó jogi ismérvek (újdonság, feltalálói tevékenységhez kötöttség, ipari alkalmazhatóság) megléte esetén ne lehetne szó „párhuzamos védelemről”, vagyis szerzői jogi és szabadalmi oltalomról. Speciális helyzetekben tehát a szerző-feltaláló igényt tarthat mindkét védelemre, sőt, a védjegyoltalom is szóba jöhet a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvényben (Vt.) foglalt feltételek megléte esetén.¹⁰ Fordított megközelítésben, egy szabadalmazott találmány feldolgozása tudományos műben vagy számítógépi programban önálló szerzői jogi oltalmat keletkeztet.

A valóságban azonban ritkán fordul elő, hogy egy szabadalmaztatható találmány egyúttal egyéni, eredeti jellegzetességgel bíró szerzői műnek is minősüljön. A szabadalmi oltalom tárgyai „aktív” műfajként irányítanak, mozgatnak, működnek, működtetnek. Ezzel szemben az irodalom, a zene, a képzőművészet „passzív” műfaj. A regényt olvasom, a zenét hallgatom, a képzőművészeti alkotást nézem, gyönyörködöm benne. A szoftvert is csak akkor lehet használni, ha gépi úton olvasható, tehát kifejezési formájában teljesen kötött. Kötött formája van azonban a szerzői jogi védelemben részesülő építészeti vagy műszaki tervnek is, csak szakismerettel rendelkezők tudják olvasni. A kottát sem tudja mindenki olvasni. A mű tartalmának kifejezési formája – amely pl. a szoftver forráskódjánál közvetlenül nem érzékelhető – egyáltalán nem zárja ki a mű azonosíthatóságát. A szoftver működtet, de ahogy az olvashatóság, úgy a mű rendeltetése, célja sem feltétele a szerzői jogi védelemnek.

⁹ Pálos György: Lehet-e kettős védelem – szerzői jogi és szabadalmi – az új szerzői jogi törvény alapján?, *Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle*, Budapest, MSZH, 2000. 2. sz.

¹⁰ A szoftver – mint nem anyagi ipari teljesítmény – az iparjogvédelemhez állna közelebb, míg a programban testet öltő (egyéni és eredeti) szellemi teljesítmény inkább a szerzői joghoz köti.

Tágabb értelemben tudományos műnek tekinthetők azok az újabb keletű tudományos vagy művészeti jelenségek is, amelyek nem vagy nehezen sorolhatók be az ismert műfajták felsorolásába. Ahogy arra a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) iránymutató szakvéleményei is rámutattak, az elmúlt években ilyenek tekinthetők a weboldalak vagy a digitális betű- és karakterkészletek (az ún. fontok).¹¹ Ez utóbbi esetben az egyes betűtípusok ugyan csak ritkán érik el azt a szintet, hogy – grafikai alkotásként – szerzői jogi oltalom alatt állhassanak, de az egyes betűtípusok digitalizálása során olyan eljárásokat alkalmaznak, aminek eredménye, a fontfájl – tulajdonképpen szoftverműként – már szerzői jogi oltalom alatt állhat.¹²

A szerzői jogi védelemnek vannak „negatív” feltételei is, ami azt jelenti, hogy bizonyos szellemi alkotásokat és tevékenységeket a jog kizár a védelemből. Ez a jogrendszerekben általánosan érvényesülő rendelkezés főként azzal indokolható, hogy nagyobb érdek fűződik ezek mind szélesebb körben és felhasználási módokon történő ismertté válásához, mint az azokban megtestesülő kreativitás védelméhez. A kivételek első csoportjába a kötelező erejű vagy ahhoz hasonló érvényű, rendszerint írásos formát öltő hatósági határozatok, közlemények, ügyiratok tartoznak. Ide sorolhatók a jogszabályok, azok tervezetei, a tervezeteket kísérő előterjesztések, az egyéb normatív aktusok, jogi iránymutatók, illetve azok előkészítő okiratai, az egyedi aktusok és az azokat előkészítő anyagok, függetlenül attól, hogy azok nyilvánosak-e vagy sem. Ide tartoznak továbbá a jogszabállyal kötelezővé tett szabványok és más hasonló rendelkezések.

A vizsgálódásunk tárgykörébe tartozó, a szerzői mű „pozitív” követelményét (az eredetiséget) kimerítő tudományos alkotások egy része tehát közérdekből vagy csak belső rendeltetésük miatt vannak kizárva a védelemből. A tudományos minősítés céljára készült értekezés, disszertáció a minősítési eljárásban egy ügyirat, a minősítés iránti kérelem melléklete, amelyet egy eljárási cselekményhez, a minősítéshez használnak. Ilyen értelemben az értekezés nem minősül szerzői műnek. Ez természetesen nem zárja ki a disszertáció minősítésének egyik feltételeként az eredetiség (sőt, a magasabb fokú eredetiség) megkövetelését. Ez az „ügyirati” funkció nem akadályozza, hogy a mű szerzője fellépjen szerzői jogai védelmében, ha más személy engedélye nélkül használja fel a disszertációját. Tehát csak a minősítési eljárás szempontjából, a minősítő szerv és a jelölt viszonyában nem minősül a disszertáció szerzői műnek. Az értekezés a jelölt (szerző) engedélye nélkül többszörözhető és „terjeszthető” az eljárás céljára, így továbbítható a bírálóbizottságnak, elhelyezhető az erre a célra szolgáló intézményi könyvtárban és internetes oldalon, hogy a nyilvános vitán résztvevők azt megismerhessék.¹³

¹¹ Lásd: SZJSZT-20/2004; SZJSZT-38/2004.

¹² Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 43.o.

¹³ Gyertyánfy Péter: i. m. 45–46. o.

Összefoglalóan azt rögzíthetjük, hogy hiába magas színvonalú mű egy hatósági ügyben felhasználni kívánt tudományos igényű szakvélemény, funkciója kizárja a szerzői jogvédelmet a szakvélemény rendeltetésszerű felhasználása körében.¹⁴ Ha ugyanezt a szakvéleményt szerzője szakfolyóiratban közzéteszi (az abban esetlegesen szereplő személyi adatok kötelezően szükséges anonimizálása mellett), a szakvélemény már tudományos műnek minősül.

Tudományos kutatás és tudományos ismeretterjesztő előadás mint szabad felhasználás

A szerzői jog és a tudomány területének másik kulcsfontosságú találkozási pontja az egyes tudományos tevékenységeknek a szerző érdekei elé helyezése. Már az Szjt. preambuluma is kifejezésre juttatja ezt a dogmát, annak kimondásával, hogy a szerzői jogi szabályozás egyik alapvető célja a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei közötti érzékeny egyensúly megteremtése, illetve fenntartása, biztosítva az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás jogos igényeit is. A szerzői jog által biztosított kényes egyensúly harmadik pillére tehát (a szerzők és a felhasználók mellett) a közérdekhez és kiemelt közcélokhoz kapcsolódó szabad felhasználások – mint a szerzői jogok tekintetében megengedhető kivételek és korlátozások – kedvezményezettjei.

Meghatározott tudományos tevékenységeknek a szabad felhasználás körébe sorolása nem hazai „találmány”; ennek gyökereit megtalálhatjuk a Magyarország számára is kötelező nemzetközi alapegyezményekben és uniós irányelvekben.¹⁵ Ez utóbbiak közül kiemelendő az INFOSOC irányelv, amelynek a megengedhető kivételek és korlátozások viszonylag bő felsorolásával számottevő harmonizációs hatása van, hiszen a tagállamok a számukra nyitva hagyott szabályozási opciókkal csak az irányelvben részletesen megszabott feltételek teljesítése esetén élhettek.¹⁶ Az INFOSOC irányelv a többszörözés és a nyilvánossághoz közvetítés joga alóli alternatív – tehát a tagállamok jogalkotói szándékától függő – kivételként az alábbi engedélymentes és díjfizetési kötelezettséggel sem járó eseteket sorolja fel a tudományos tevékenységgel összefüggésben:

¹⁴ Lásd: SZJSZT-27/2001.

¹⁵ Mindezek közül számunkra a legfontosabb az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban érvényesülő szerzői és kapcsolódó jogok egyes kérdéseiben történő összehangolásáról (INFOSOC irányelv). Az INFOSOC irányelv az információs társadalom viszonyaira figyelemmel hangolja össze a tagállamok jogszabályait a szerzői joggal és egyes kapcsolódó jogokkal összefüggő alapvető kérdésekben. Az irányelvben meghatározott megengedhető kivételek és korlátozások viszonylag bő felsorolásának számottevő harmonizációs hatása volt, hiszen a tagállamok a számukra nyitva hagyott szabályozási opciókkal csak az irányelvben részletesen megszabott feltételek teljesítése esetén élhetnek.

¹⁶ Kiss Zoltán: A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosításának főbb kérdései, Budapest, *Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle*, MSZH. 2004. 1. sz.

- a) idézés,
- b) oktatási, tudományos, illusztrációs célú felhasználás, a forrás és a szerző megjelölésével (átvétel),
- c) intézményi célú másolatkészítés,
- d) művek megjelenítése oktatási intézményekben, archívumokban, múzeumokban, nyilvános könyvtárakban az intézmények területén elhelyezett számítógépeknél történő egyedi műfelhasználás kutatási, oktatási célból.

Idézés

Az idézésnek – jellegéből fakadóan – az irodalmi, ezen belül is a szakirodalmi műfajban, illetve a tudományos művek körében van a legnagyobb szerepe, de az utóbbi évtizedekben a filmalkotások és audiovizuális művek részleteinek minél szabadabb felhasználása került előtérbe és kapott egyre nagyobb figyelmet.¹⁷ Főszabály szerint idézni bármely műből lehet, kivéve a képző-, fotó- és iparművészeti alkotásokat, ugyanis ezeknél a műveknél nem értelmezhető a műrészlet fogalma, mivel bármely részlet kiemelése csonkítaná, torzítaná az eredeti művet. Bár az Sztj. nem mondja ki, de nem igazán kivitelezhető az idézés az építészeti alkotások és a számítógépi programok (szoftverek) esetében sem. A jogirodalom szerint nem megengedett olyan elektronikus adatbázis összeállítása sem, amely csak idézett műrészletekből áll, mivel ebben az esetben hiányzik az egyéni, eredeti új (átvevő) mű. Jelen felfogás szerint az adatbázisba szerkesztés eredetisége sem pótolja az engedélykérést az idézetek szerzőitől. Lényeges kötelező feltétele továbbá a szabad idézésnek, hogy az a mű, amely felhasználja az eredeti műből idézett, átvett részletet, maga is – szerzői jogi értelemben – védett műnek minősüljön.

Az idézés, tehát a mű kis részletének beemelése egy másik műbe akkor jogszerű, amennyiben már nyilvánosságra hozott és önálló alkotásnak minősülő műből, a forrás és a szerző megjelölésével, változtatás nélkül és indokolt terjedelemben történik. Kényes kérdés – és a jogalkotótól nem is elvárható – az idézés terjedelmének meghatározása. A joggyakorlat ennek megítélésénél sosem a mű és az idézés terjedelmét, hanem a mű és az idézés „tartalmi arányát” értékeli. Bár nem lehet(ne) különbséget tenni a különböző műfajok és műfajták között, mégis kijelenthető, hogy tudományos műveknél nagyobb terjedelmű idézés is megengedett, mint az irodalmi alkotásoknál vagy a zeneműveknél. A tudományos elemző művekben szükséges jogos idézési célú esetleg teljes szövegátvételt az Sztj. átvételként engedi meg.¹⁸

¹⁷ Kiss Zoltán: Tisztán és szabadon – A szabad felhasználás az alkotómunka, a tudományos kutatás, az archiválás, valamint a magáncélú és az intézményi célú felhasználások forrásvidékein, in: *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai*, Cseporán Zsolt (szerk.), Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely (sorozatszerkesztő), Budapest, MMA MMKI, 2016, 112. o.

¹⁸ Gyertyánfy Péter: i. m. 147. o.

Az idézés kizárólag „alárendelt” szerepet játszhat a teljes műben. Ebből következik, hogy az átvevő műnek – az idézett műhöz képest – egyfajta önállósággal kell rendelkeznie azáltal, hogy domináns módon járul hozzá a teljes mű egyéni, eredeti jellegéhez. Az idézés tehát kizárólag kiegészítő szerepet tölthet be és nem szolgálhat a teljes mű egyéni, eredeti jellegének alapjául, csupán annak jellegét „erősítheti”. Ez a kiegészítő (alárendelt) szerep egy zeneműben vagy egy filmalkotásban fokozottabban érzékelhető, ezáltal mérhető is.

Átvétel

Az átvétel nyilvánosságra hozott irodalmi vagy zenei mű, film részlete, vagy kisebb terjedelmű ilyen önálló mű továbbá képzőművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás képe, valamint fotóművészeti alkotás szemléltetés érdekében iskolai oktatási célra, valamint tudományos kutatás céljára történő szabad felhasználása. Mivel az átvétel az idézés terjedelmét jelentősen meghaladja, e felhasználás további kötelező feltétele (korlátja) a cél által indokolt terjedelem és az üzletszerűség kizárása.¹⁹ Ebből a szabályból is következően, a szabad felhasználás nem terjed ki az átvevő művek kereskedelmi forgalomban történő értékesítésére. Az Sztj. továbbá az átvevő művek felhasználási módjait is meghatározza: ez a többszörözés és a terjesztés.

A gyakorlatban mindig érzékeny kérdésként merül fel az idézés és az átvétel elhatárolása, mivel minkét esetben az átemelés kötelezően az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben történhet. Az „indokolt terjedelem” szerzői jogi megítélésénél viszont nem művészi vagy gazdasági, hanem éppenséggel jogi szempontokat kell figyelembe venni, amelyeket az Sztj. 33. § (2) és (3) bekezdésében megfogalmazott feltételek határoznak meg (az ún. „háromlépcsős-teszt”).²⁰ Mindezek fényében kell megvizsgálni az idézetnek vagy az átvételnek az eredeti műhöz, illetve az átvevő műhöz viszonyított arányát.

Itt kell megemlíteni, hogy az Sztj. részletesen és tételesen meghatározza az iskolai oktatás fogalmát,²¹ miközben ezt nem teszi meg a tudományos kutatással. A fogalom tisztázásához a nemzetközi egyezmények, normák sem nyújtanak támpontot, ami azzal magyarázható, hogy a tudományos kuta-

¹⁹ Az üzletszerűség értelmezéséhez az INFOSOC irányelv (42) preambulum-bekezdése ad némi támpontot, amely szerint oktatást vagy tudományos kutatást – beleértve a távoktatást is – szolgáló nem kereskedelmi célú felhasználásokra vonatkozó kivétel, illetve korlátozás alkalmazásakor nem az érintett intézmény szervezeti formája és finanszírozási rendje, hanem az általa végzett tevékenység alapján kell megítélni.

²⁰ A szabad felhasználás minden esetben kötelező feltételei: (i) csak már nyilvánosságra hozott művek használhatók fel szabadon; (ii) a szabad felhasználás nem lehet sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsíthatja a szerző jogos érdekeit; (iii) a szabad felhasználásnak meg kell felelnie a tisztesség követelményeinek és nem irányulhat a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.

²¹ Sztj. 33. § (4) bek. „E fejezet rendelkezéseinek alkalmazása szempontjából az iskolai oktatás célját szolgálja a felhasználás, ha az az óvodai nevelésben, az általános iskolai, középfokú iskolai oktatásban, az alapfokú művészeti iskolai oktatásban vagy a felsőoktatásról szóló törvény hatálya alá tartozó felsőfokú oktatásban a tantervnek, illetve a képzési követelményeknek megfelelően valósul meg.”

tás kevésbé sérelmes a szerző vagyoni jogaira, mint az oktatási célú felhasználások. Ráadásul az oktatási célra való hivatkozással könnyen vissza lehet élni, amire vannak példák a korábbi, megengedőbb törvényi szabályozás időszakából.²² Külön kell választani ettől azt az esetet, ha valamely tudományos kutatás eredményét nem plágium-szinten, hanem magát a találmányt jogosulatlanul hasznosítják. A szabadalmi oltalom alatt álló találmány jogosulatlan hasznosítása már bűncselekmény lehet: szabadalmibitorlás, illetve találmánybitorlás.²³

A tudományos kutatás tudományos műben történő megjelenítése, megjelentetése nem tartozik az Szt. hatálya alá, azt a szerzői jog védi keletkezésétől fogva, automatikusan. Az intézményes szabadalmi oltalom hiánya óhatatlanul védtelenné, kiszolgáltatottá teszi a tudományos mű szerzőjét és publikációját a visszaélésekkel, eltulajdonítással szemben. Részben ennek kiküszöbölésére szolgál az önkéntes műnyilvántartás intézménye, amelynek célja és rendeltetése az, hogy teljes bizonyító erejű magánokirattal igazolja azt a tényt, hogy az adott mű a nyilvántartásba vétel időpontjában a műjegyzékbe vétel szerinti tartalommal létezett, és elősegíti a szerzőség, valamint a mű azonosíthatóságának bizonyítását. A műjegyzék és a műnyilvántartás adatairól kiállított igazolás szerzőségi védelmet az Szt. alapján nem keletkeztet. Ez a legfontosabb különbség a szabadalmi oltalom és a szerzői műnyilvántartás között: a szabadalmat a lajstromba vétel hozza létre, míg a szerzői jogi védelem a mű megalkotásának pillanatától kezdve, tehát minden egyéb védelmi eszköz igénybe vétele nélkül megilleti a szerzőt. Az önkéntes műnyilvántartás csupán egy nem kötelező „rásegítő” eszköz, amely egy későbbi jogvita esetén segít eldönteni az elsőbbség kérdését.²⁴ Léteznek, létezhetnek olyan tudományos módszerek, eljárások vagy üzleti modellek, amelyek semmiképpen nem érik el a szabadalom szintjét, viszont megfelelnek a szerzői mű összes kritériumának, Ezek számára a legjobb és gyakorlatilag egyetlen adminisztratív védelmi lehetőség az önkéntes műnyilvántartás.

Intézményi célú másolatkészítés

Az intézményi célú másolatkészítés szabad felhasználási esetköre már létezett a régi Szt.-ben²⁵ is, de az INFOSOC irányelvnek való megfeleltetés részeként jelentős módosuláson esett át, amely egyfelől bővítette, másfelől szűkítette a lehetőséget. A bővítés a szabad felhasználási célokat érintette

²² Tipikus példája volt a visszaélésnek, amikor a kereskedelmi forgalomba hozott művet tankönyvvé vagy segédkönyvvé nyilvánították, így mentesülve a jogdíjfizetés alól. Ezt a kiskaput az üzletszerűség kizárása csukta be, mivel a nonprofit formában történő könyvkiadással már nem lehet(ett) nyereségre szert tenni. A tankönyvvé nyilvánítási eljárás szigorú és részletes szabályait a tankönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről szóló 23/2004. (VIII. 27.) OM rendelet állapítja meg.

²³ A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 384. §-a (bitorlás).

²⁴ A műtípusok eltérő sajátosságaira és sebezhetőségére tekintettel, az önkéntes műnyilvántartás is eltérő szerepet játszik az egyes műfajok, műtípusok körében. Különösen hasznos lehet az irodalmi művek egyes fajtáinál (szakirodalmi, tudományos művek) és a vizuális művek (leginkább az alkalmazott grafika) területén. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH) az önkéntes műnyilvántartásba vételre irányuló eljárást az önkéntes műnyilvántartás részletes szabályairól szóló 26/2010. (XII. 28.) KIM rendelet alapján folytatja le.

²⁵ 1969. évi III. törvény a szerzői jogról.

oly módon, hogy a tudományos kutatás mellé további felhasználási formákat, lehetőségeket emelt be a normaszövegbe. Ezek: a nyilvános könyvtári ellátás számára készített másolat, megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkről belső intézményi célra készített másolat, végül, ha azt külön törvény által kivételes esetben meghatározott feltételekkel megengedi. A korlátozást a kedvezményezett intézményi kör tételes felsorolása jelentette: nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint a közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum. A korábbi szabályozás nem szűkítette le ezt a szabad felhasználási lehetőséget a nonprofit, közfeladatokat ellátó intézményekre. 2008-tól a jogalkotó tovább lazította – pontosabban a felhasználók számára könnyítette – a törvényi szabályt: kikerült a szabályozásból a vállalkozási tevékenységen kívüli cél mint feltétel, továbbá a belső intézményi célt csupán a megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkről készült másolatok esetében tartotta fenn.²⁶

Művek szabad megjelenítése

A külön törvény által kivételes esetben megengedett intézményi célú másolás lehetősége döntően a Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) sajátos igényeit, egyedinek ígérkező rögzítési, másolatkészítési és archiválási módszereit hivatott tükrözni és kiszolgálni. Külön jogszabályként a NAVA törvény²⁷ teremtette meg a művek meghatározott intézményekben történő megjelenítésének – az Szjt. EU-csatlakozástól hatályos módosításával bevezetett – szabad felhasználási esetének szakmai alapjait és műszaki feltételeit.²⁸ Az INFOSOC irányelv meglehetősen homályos megfogalmazású, értelmezési nehézségeket felvető szabálya miatt ez a szabad felhasználási esetkör sokáig a viták kereszttüzeiben állt. Az Szjt.-be átültetett norma lényege: a felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában a meghatározott közgyűjtemények helyiségeiben e célra üzembe állított számítógépes monitorokon a gyűjteményeik részét képező műveket nem üzletszerűen, tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetik és a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetik.²⁹

²⁶ A legfontosabb lazító szabály mindazonáltal annak a korábbi előírásnak a törlése volt, amely szerint csak saját példányról történhetett az archiválási célú másolatkészítés. A módosítás eredményeként egy kép- és hangarchívumnak 2008-tól nem kell vizsgálnia a másolatkészítést megelőzően a forrás eredetiségét, vagyis bárhonnan beszerezett és birtokolt műpéldányról történhet a többszörözés.

²⁷ A Nemzeti Audiovizuális Archívumról szóló 2004. évi CXXXVII. törvény.

²⁸ Szjt. 38. § (5) bek. „A felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmények, muzeális intézmények, levéltárak, valamint közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumok gyűjteményeinek részét képező művek az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.”

²⁹ A megjelenítés a nyilvános előadás (Szjt. 24–25. §) egyik formájának, típusának tekinthető, míg a közvetítés a mű nyilvánossághoz való közvetítésével (26–28. §) rokonítható.

A törvényi szabály és a hozzá kapcsolódó kormányrendelet³⁰ a NAVA megszervezését és igénybevételét volt hivatott megkönnyíteni, hogy elősegítse a gyűjtemények és archívumok megfelelő – a kutatást és a tanulást is szolgáló – működtetését, akár dedikált hálózatok útján is. Az irányelv átültetése során vetődött fel, hogy mit is kell pontosan érteni egyéni tanulás alatt, illetve ez a szófordulat hogyan viszonyul az iskolai oktatáshoz mint egyes szabad felhasználási esetkörök feltételéhez. Az uniós norma angol nyelvű szövege („*use by communication or making available, for the purpose of research or private study*”) nem vezet közelebb a megoldáshoz, mivel a jogalkotók nem adtak további fogódzót, magyarázatot ehhez a szerzői jogban korábban ismeretlen kategóriához. Az elfogadottnak tekinthető – de sehol le nem írt – jogértelmezés szerint az iskolarendszeren kívüli, a közművelődéssel rokonítható ténylegesen egyéni és nem csoportos önképzés tartozik ebbe a kategóriába. Természetesen itt is alapfeltétel az üzletszerűség, a jövedelemszerzés teljes hiánya, mint a tudományos kutatás esetében. A nonprofit tevékenység megkövetelése további – nehezen megválaszolható – kérdéseket vet fel, leginkább azt, hogy miképp detektálható és ellenőrizhető, ha valaki utóbb egy szabad felhasználás keretében átvett tudományos művet alapul véve, vagy az abból nyert inspiráció alapján alkotott mű vagy akár találmány hasznosításával jut bevételhez.

Az igénybevevő a kedvezményezett intézmény nyilvánosság számára nyitva álló helyiségében felállított terminálon keresztül hozzáférhet a kedvezményezett intézmény hozzáférhetővé tett gyűjteményével összekapcsolt más kedvezményezett intézmény hozzáférhetővé tett gyűjteményével is. Ennek során az igénybe vevő nem módosíthatja (írhatja felül) és nem többszörözheti engedély nélkül (rögzítheti hordozón, töltheti le, nyomtathatja ki vagy sokszorosíthatja egyéb módon) a számára hozzáférhetővé tett gyűjtemény elemeit. A dedikált hálózati hozzáférés biztosítása szempontjából fontos az a rendelkezés is, miszerint a kedvezményezett intézmény gyűjteménye e szabad felhasználás alapján történő hozzáférhetővé tétel céljából bármely más, kedvezményezett intézmény gyűjteményével szabadon összekapcsolható. A kedvezményezett intézmény gyűjteménye más, vele összekapcsolt kedvezményezett intézményben felállított terminálon keresztül az igénybe vevő számára a nyilvánossághoz közvetíthető. A kedvezményezett intézmények gyűjteményei összekapcsolásának ugyanakkor olyan biztonságos műszaki megoldáson kell alapulnia, amely kizárja, hogy az egyes intézmények gyűjteményeinek igénybe vevőin kívül más is hozzáférjen a gyűjteményekhez.³¹

³⁰ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról szóló 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet.

³¹ A gyűjtemények összekapcsolása a járulékos vagy közbenső időleges többszörözésen kívül nem valósíthatja meg a hozzáférhetővé tett művek és más, szerzői jogi védelem alatt álló teljesítmények többszörözését. Ez a rendelkezés is a szerzők és más jogosultak érdekeit hivatott védelmezni.

Nyilvános előadások, beszédek szabad felhasználása

Az Sztj. 36. § (1) bekezdése³² a nyilvános előadások, politikai beszédek mint szerzői művek tekintetében viszonylag széles körben enged szabad felhasználást. Egyrészt irreleváns, hogy a beszéd élő előadása, vagy annak nyilvánosságához közvetített (akár online lehívásra hozzáférhetővé tett) változata képezi a felhasználás tárgyát. Másrészt ez a szabály nem tartalmaz megszorítást a szabad felhasználás kedvezményezettjének személyét illetően sem. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a sajtó és a média használhatja fel az ilyen beszédeket, hanem bárki más, ha ezt tájékoztatás – ideértve a tudományos kutatást – céljával teszi. Harmadrészt a törvény azt sem szabja meg, hogy milyen módon végezhető a felhasználás. Ebből következik, hogy bármely vagyoni jogot érintő módon sor kerülhet a felhasználásra.³³ Az egyetemi előadások jegyzetelése vagy egyéb rögzítése az Sztj. 35. § (1) bekezdésben engedélyezett magáncélú másolásnak tekinthető. Az egyetlen megkötés az, hogy erre a szabad felhasználásra csak a cél által indokolt terjedelemben kerülhet sor. Továbbá az ilyen beszédek gyűjteményes kiadása kizárólag a szerző engedélyével végezhető. Ennek a szabálynak az a magyarázata, hogy a gyűjteményes kiadást közvetlen tájékoztatási cél nem indokolja, viszont akár a szerző életművét vagy annak jelentős részét is felölelheti, ezért nem indokolt tőle az engedélyezési jogot megvonni.³⁴

A védelem „bére” – a tudományos és művészeti művek alkotóinak díjazása

A jogi kérdések mellett nem elhanyagolható tényező a szerzői jog, pontosabban a mű felhasználására adott engedély ellenében a szerzőt, illetve az egyéb jogosultakat megillető díjazás mértéke, annak megállapítása. Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy míg a szerzői jogi védelem elismerése, elismertetése ingyenes, és csak akkor kell fizetni, ha a jogosult perben polgári jogi ígérennyel lép fel a jogait megsértő személlyel szemben (illeték), addig a szabadalmi oltalom engedélyezési eljárás eredménye, díjfizetési kötelezettséggel. Nemzetközi szerződések alapján a szerzői jogi védelem külföldön is fennáll, „védelmi” díjat tehát külföldön sem kell fizetni. Ezzel szemben a magyar szabadalom megléte nem keletkeztet más országban is oltalmat; azért külön díjat kell fizetni. A szabadalom engedélyezése után továbbá éves fenntartási díjat is kell fizetni. Ez a kérdés természetesen nem vetődik fel, ha egy szoftver a találmány része, mert a találmány – mint a szabadalomengedélyezési eljárás tárgya – nem kerülheti el az engedélyezési eljárásra kiszabott díjakat, a szoftverért pedig külön fizetni nem kell. A szabadalmi jog által megszabott feltételek mellett a találmányhoz kapcsolódó szoftver az eljárási költségeket nem növeli.

³² Sztj. 36. § (1) bek. „Nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, valamint politikai beszédek tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak ez lehetetlennek nem bizonyul. Az említett művek gyűjteményes kiadásához a szerző engedélye szükséges.”

³³ Gyertyánfy Péter: i. m. 242. o.

³⁴ Sztj. 35. § (1) bek. „Természetes személy magáncélra a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. E rendelkezés nem vonatkozik az építészeti műre, a műszaki létesítményre, a szoftverre és a számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisra, valamint a mű nyilvános előadásának kép- vagy hanghordozóra való rögzítésére.”

A feltaláló, illetve a szerző díjazására vonatkozóan viszont részben hasonló, alapvető szintű tételszabályokat állapít meg a két jogterület (a szabadalmi törvény és a szerzői jogi törvény) anélkül, hogy a díj összegének pontosításához közelebbi támpontot adna. Az Szt. értelmében a feltalálót a hasznosítás, az egyes hasznosítási engedélyek és az átruházás esetén külön-külön, valamint a hasznosítás ellenérték nélküli engedélyezése és az ingyenes átruházás esetén is megilleti a találmányi díj. A hasznosítás engedélyezése, illetve a szabadalom átruházása esetén a találmányi díjnak a hasznosítási engedély, illetve az átruházás ellenértékével, vagy a hasznosítás ellenérték nélküli engedélyezéséből, illetve az ingyenes átruházásból származó gazdasági előnnyel kell arányban állnia.³⁵ Az arányosság elve jelenik meg főszabályként az Szt.-ben is: a díjazásnak – a felek eltérő megállapodása hiányában – a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia. Az arányos díjazás az egyes felhasználási módok bizonyos százalékában mérhető, de a felhasználási szerződés megkötésekor gyakran nem megbecsülhető, hogy mely hasznosítás milyen eredményre vezet a későbbiekben. Arról nem is szólva, hogy a feltalálót semmilyen szabály nem szankcionálja, amennyiben esetleg semmilyen bevételt nem ér el a mű hasznosításából. Az Szt. abból a feltételezésből indul ki, hogy a felhasználó bevételt realizál, és azt ki is mutatja mint a jogdíj alapját. Arányosnak tekinthető adott esetben az egyösszegű díjazás is, továbbá lehetőség van a jogdíj bevételhez való igazítására az Szt. 48. §-a alapján.³⁶ A jogdíj százalékos formában történő megállapításánál – tekintettel a közös kockázatvállalás tényére – nehezen képzelhető el az arányosság utólagos korrigálása, hacsak már eleve nem feltűnően alacsony százalékban állapodtak meg a felek.

A felhasználási engedély fejében járó díjazásnak a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia. A felhasználáshoz kapcsolódó bevétel fogalma szélesebb, mint a felhasználásból származó bevételé, kiterjed pl. a felhasználáshoz kapott szponzori vagy egyéb támogatásra is. A díjazásnak a bevétellel való arányba állítása azt is kifejezi, hogy a felhasználás veszteségessége nem emészti el a szerző díjazás iránti igényét.

Más esetekben a szerzőt a mű felhasználásáért megfelelő díjazás illeti meg anélkül, hogy a felhasználás engedélyezésére kizárólagos joga volna (megfelelő díjazás elve). Ezek tipikusan olyan tömeges felhasználásokhoz kapcsolódnak, amelyek kizárólag közös jogkezelés keretében érvényesíthetők. E körben említendőek leginkább a következő felhasználások: már nyilvánosságra hozott irodalmi és zeneművek nyilvános előadása, magáncélú másolás, egyidejű vezeték nélküli továbbközvetítés. Ha az Szt. a

³⁵ Szt. 13. § (3) és (8) bekezdései.

³⁶ Szt. 48. §-a: „A polgári jog általános szabályai szerint a bíróság akkor is módosíthatja a felhasználási szerződést, ha az a szerzőnek a felhasználás eredményéből való arányos részesedéshez fűződő lényeges jogos érdekét azért sérti, mert a mű felhasználása iránti igénynek a szerződéskötést követően bekövetkezett jelentős növekedése miatt feltűnően nagygyá válik a felek szolgáltatásai közötti értékkülönbség.”

felhasználási szerződés érvényességét megszabott alakhoz köti, a díjazásról való lemondás is csak a megszabott alakban érvényes. A közös jogkezelés keretében érvényesített díjigényről lemondani sem könnyű a többi jogosult érdekeinek védelme érdekében: a szerző ezt a lemondást csak a közös jogkezelő szervezet általi felosztás után, a reá jutó összeg erejéig gyakorolhatja.³⁷

Összegzőképpen rögzítendő, hogy a szerzői művek felhasználásának ellenértékét jelentő díjak elmentételezik és fedezik a szerzői, alkotói ráfordításokat. A díjat szokták szerzői jogdíjként is nevezni, holott nem biztos, hogy a szerzőnek fizetett ellenérték teljes összege megegyezik a jog átengedésének ellenértékével. A felhasználási szerződés alapján fizetett díj teljes összege akkor jogdíj, ha már korábban elkészült és változatlanul felhasznált mű felhasználási jogának ellenértékeként fizetik. Ha jövőben megalkotandó műre kötött felhasználási szerződés tartalmaz díjat, annak egy része a „megbízás” teljesítésének, egy másik része pedig az átengedett felhasználási jognak az ellenértéke. A felektől függ, hogy külön-külön meghatározzák-e az egyes díjrészek összegét, vagy pedig százalékos alapon bontják-e meg a fizetendő díjat.³⁸

A jogdíjak megállapítására a különböző szerzői jogi rendszerek egymástól részben eltérő elveket, számítási módszereket alakítottak ki (pl. fix tarifák, bevételarányos díjak, eladási ár alapján számított díjak, jogdíjatalány). A leghatékonyabb megoldás az, amikor a mű felhasználásának engedélyezésekor arányos részesedést kötnek ki a szerzők és a szerzői jog egyéb jogosultjai javára. Ezt az elvet általában ott alkalmazzák, ahol közvetlen kapcsolat van a mű felhasználása és a felhasználásból befolyt bevétel között (pl. műpéldányok eladása, bérbe adása, művek sugárzása). Az egyes országok jogdíj-tarifái jelentős eltéréseket mutatnak, aminek oka az eltérő hagyományokban, a sajátos helyi árviszonyokban, fogyasztói szokásokban és más helyi körülményekben keresendő. Ennek ellenére a szerzői jogban a leggyakoribb az ún. 10 százalékos elv, vagyis az az íratlan szabály, hogy a felhasználók a mű hasznosítása révén szerzett összes bevétel kb. egytized részéről kötelesek lemondani a szerzők és egyéb jogosultak javára. Ezen belül az egyedi szerzőnkénti díjak, díjösszegek már az egyedi alkuk eredményeként alakulnak ki, az alkotók hírneve, elismertsége és – kimondva, kimondatlanul – üzleti „értéke” alapján.

Zárógondolatok

Jelen írásban felvillantottuk a művészet, a tudomány és a jog néhány neuralgikus metszéspontját: a tudományos művek szerzői jogi védelmét, a tudományos kutatás szabadságát és korlátait, valamint a tudományos és művészeti művek alkotóinak díjazását. Nem állítható természetesen, hogy e témák

³⁷ A jogdíjról való lemondást tiltó szabályt indokolja az a veszély, hogy bizonyos esetekben (például filmalkotás bérbeadásánál) a felhasználó kihasználva domináns pozícióját esetleg lemondásra bírhatná a szerzőt.

³⁸ Gyertyánfy Péter: i. m. 164. o.

mindegyikének jelentős hatása van (vagy lesz) a szerzői jog előtt álló kihívásokra, az ágazat jövőjének kijelölésére. A jogalkotókat jelenleg főként az Európai Unió szerzői jogi reformcsomagjának átültetése, míg a közös jogkezelő szervezeteket³⁹ leginkább saját szerepük megőrzése, az ingyenes tartalom-szolgáltatások semlegesítése és a jogosultak számára bevételt teremtő új piaci modellek meghonosításának lehetőségei foglalkoztatják.

A szakértők többsége egyetért abban, hogy az Szjt. egy jól sikerült jogszabály, amit a jogharmonizáció miatti számtalan módosítás és a szerzői jogtól testidegen „külső beavatkozások” ellenére is érdemes, sőt szükséges megtartani. Az Szjt. – minden hibája ellenére – kellően figyelembe veszi, hogy a szerzői jog olyan kulturális jogi szakágazat, amelynek nagy gazdasági jelentősége van. Gyertyánfy Péter szerint az Szjt. elég erős híd ma is, hogy azon átdübörögjön a megnövekedett kulturális-gazdasági forgalom.⁴⁰ A szemléletes hasonlatnál maradva, napjainkban a kérdés leginkább az: ha drámaian és visszavonhatatlanul felborul az egyensúly a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, akkor nem rendülnek-e meg még jobban az Szjt. ingatag tartópil-lérei, és nem épülnek-e fel új hidak a kulturális és egyéb tartalmak átvezetésére? Még tovább menve, lesznek-e még alkotók és kutatók, készülnek-e új művészeti és tudományos művek a szerzői jog hagyományos keretei között, és fennmaradnak-e az ezeket közvetítő hidak, vagy a forgalom – és annak minden hozadéka – teljesen áttevődik a virtuális térre? Nagy László halhatatlan versét parafrázálva: ki viszi át fogában tartva a Tartalmat a túlsó partra?⁴¹

³⁹ A közös jogkezelés a felhasználás jellege, illetve körülményei miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó ilyen jogok érvényesítése a jogosultak által erre létrehozott szervezet útján, függetlenül attól, hogy azt törvény írja elő vagy a jogosultak elhatározásán alapul. A közös jogkezelés körében e szervezet a felhasználás engedélyezése vagy a díjigény érvényesítése érdekében megállapítja a jogdíjakat és a felhasználás egyéb feltételeit, figyelemmel kíséri a művek és a kapcsolódó jogi teljesítmények felhasználását, beszedi és felosztja vagy felosztás céljára másik közös jogkezelő szervezetnek átadja a jogdíjakat, valamint fellép a szerzői jog vagy a kapcsolódó jog megsértésével szemben.

⁴⁰ Szerzői jogi törvényünk 20. évfordulójára, *Jogtudományi közlöny*, 2019/11. sz. 469.

⁴¹ Kiss Zoltán Károly: Kizökkent világ – szemelvények a szerzői jogi törvénykezés elmúlt két évtizedéből, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, SZTNH, 2020/III. szám. 77. o.